Optimizam

NEMAM namjere raspravljati o glasovitom filozofskom i religioznom optimizmu, koji je zastupao Leibniz. U jednom od svojih posljednjih djela, »Die Vernuftprinzipien der Natur und der Gnade«[1] dao nam je kratku sintezu svoga optimizma, koji izvodi iz toga, što je Bog neizmjerno savršen. »Iz neizmjernoga savršenstva Božjega slijedi, da je kod stvaranja svijeta odabrao najbolji nacrt, koji je uopće moguć, prema kojemu se najveće mnoštvo sjedinjuje s najvećim redom: kod kojega je prostor, mjesto i vrijeme na najbolji način iskorišćeno, i kod kojega se najveći učinak proizvodi na najjednostavniji način: kratko, kod kojega je stvorovima dana najveća moć, najveća spoznaja, najveća sreća i najveća dobrota, što ju je čitav svijet mogao u sebe primiti. Budući da u Božjem razumu sve mogućnosti teže za egzistencijom prema tomu, koliko imaju raznih savršenstava, mora onaj svijet, koji doista postoji, kao rezultat svih ovih zahtjeva, biti najsavršeniji od svih mogućih svjetova. Bez ove pretpostavke ne bi bilo moguće dati odgovor na pitanje, zašto je tijek stvari ovaj, a ne drugi.« Ovim je riječima Leibniz izrazio srčiku svoga optimizma, iz koje logički slijedi, što dalje izvodi o naravnim zakonima o odnosu između prošlosti i sadašnjosti i budućnosti, napokon o ljubavi prema Bogu, koja nužno slijedi iz uvjerenja, da je za svakoga pojedinca najbolje to, što je Bog u svojoj neizmjernoj mudrosti i dobroti odredio.

Leibnizov je optimizam osnovan na krivoj pretpostavci, da Bog nužno odabire najbolji red i da Bog nužno hoće svakomu najbolje. On kaže, da onomu, koji Boga ljubi, sve služi k najboljemu.[2] Ali sv. Pavao kaže,[3] da »onima, koji Boga ljube, sve služi k dobromu«, a ne kaže, da služi k najboljemu. Zato se Leibnizov optimizam ne osniva na sv. Pismu nego na njegovu subjektivnome shvaćanju i prevodenju riječi sv. Pavla, a osobito na onoj krivoj filozofskoj pretpostavci, da Bog mora nužno uvijek izmedu raznih mogućnosti odabrati onu, koja je najbolja od svih. Ova je pretpostavka kriva, jer Bog uopće ništa ne stvara nužno nego potpunoma slobodno, budući da je neizmjerno savršen te ništa ne može povećati njegove sreće niti je umanjiti. Ovu je istinu već sv. Toma jasno izrekao,[4] kad veli: »Budući da je Božja dobrota savršena, te mo-

[1] Hauptschriften zur Grundlegung der Philosophie, Band II, Leipzig Verl. Meiner, str. 423 - 434, a dotično mjesto nalazi se 429 - 30.

[2] Haupschriften, II, 139: »Es genügt also, wenn man das Vertrauen zu Gott hat, dass er alles zum Besten wendet.«

[3] Rom. 8, 28: »Diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum.«

[4] S. theol. 1, 19, 3, c: »Cum bonitas Dei sit perfecta, et esse possit sine aliis, cum nihil ei perfectionis ex aliis accrescat, sequitur, quod alia a se eum velle non sit necessarium.«

že biti bez drugih stvari, jer ne može nikako rasti pod njihovim utjecajem, slijedi, da on ne će ništa drugo nužno.«

Kad je dakle optimizam kriv, ne može biti za naš život niti nuždan niti koristan. Može, istina, katkada biti od njega koja korist, ali to je samo slučajno, kaošto može zlo i zabluda biti u nekom posebnom slučaju korisna. U takovu slučaju korist ne slijedi iz zablude i zla kao takvih, nego je slučajna posljedica. Tko je n. pr. zakasnio na vlak, jer se prevario u vremenu odlaska i tako izbjegao smrt, koja bi ga bila zadesila, da se vozio vlakom, koji se strovalio s mosta u duboku rijeku, nije se zato spasio, jer se prevario, nego zato, jer se nije vozio onim vlakom, i bio bi se spasio, i kad se ne bi bio prevario, nego bi ga nešto drugo bilo zadržalo, da se ne vozi onim vlakom. A drugi se možebiti baš zato vozio onim vlakom, jer se prevario, misleći, da je to neki drugi vlak, kojim se htio voziti. Tako možemo posve općenito kazati, da niti zabluda niti drugo zlo, bilo fizičko bilo moralno, nije korisno, ukoliko je zabluda ili zlo, ili zato jer je zabluda ili zlo nego poradi nečega dobroga, s kojim je slučajno skopčano. Tako može i optimizam u Leibnizovu smislu biti za nekoga koristan, ukoliko naime takav optimista misli i osjeća i čini ono, što je doista dobro, krivo misleći, da to slijedi iz optimizma.

Koji je pravi optimizam, ako smijemo zadržati isto ime, kad smo zabacili stvar, to je predmet našega razmatranja. Tako ćemo spoznati, kako je nuždan i koristan i zaslužan ovaj pravi optimizam, i kako ga možemo steći i sačuvati u svim prilikama svojega privatnoga i javnoga života.

1. Prvo je naše pitanje: »Što je optimizam?« Mogao bi tko odgovoriti slično, kaošto kaže Toma Kempenac,[5] da »voli imati pokajanje, negoli znati njegovu definiciju« ter izjaviti, da voli imati pravi optimizam negoli znati njegovu definiciju. Ako bismo morali birati između ovoga dvoga: ili imati pravi optimizam ili znati njegovu definiciju, dakako da ne bismo mogli sumnjati, što bismo birali. Ali opet će biti najbolje, ako nesamo imamo nego i znamo jasno, što je onaj optimizam, koji imamo. Ako imamo jasan pojam o pravom optimizmu, moći ćemo nesamo prosuditi, da li smo uistinu tako sretni ili da li se možda varamo, nego ćemo moći svoj optimizam i usavršiti i utvrditi.

Optimizam odnosi se svakako na prosuđivanje. Zato ne govorimo nikada o optimizmu kod onih bića, koja nijesu sposobna nešto prosuđivati. Niti najboljemu psu ili konju nikada ne pripisujemo optimizma, osim kada takvu životinju personificiramo, kaošto se to događa u basnama. Ali nije prosuđivanje optimizam, nego ono može samo biti optimističko, t. j. može biti učinak i znak optimizma, koji ima onaj, što tako sudi. Optimizam je dakle neka sklonost, koja je razlog, zašto sve stvari na onaj način prosuđujemo, koji označujemo kao optimistički i koji razlikujemo od pesimističkoga i drugoga, što bismo ga možda mogli nazvati hladnokrvnim, proračunatim. Od one sklo-

[5] Imit. Christi 1, 1: »Opto magis sentire compunctionem, quam scire eius definitionem.«

nosti tražimo, da mora biti nesamo časovita nego da mora imati neku trajnost. Ako tko samo kojiput nešto prosuđuje optimistički, ne pripisujemo mu već poradi toga optimizma, kaošto ne pripisujemo darežljivosti onomu, koji je samo izuzetno nešto darovao. Optimizam je dakle neko trajno raspoloženje ili »habitus« prema skolastičkoj terminologiji. Zato i za optimizam vrijedi sve ono, što su skolastici pod vodstvom Aristotelovim najfinijom refleksijom i analizom ustanovili o naravi onoga bića, koje su nazvali »habitus«, prema grčkomu ἕξις.

Aristotel na mnogim mjestima raspravlja o tom pojmu, a naročito u petoj knjizi Metafizike, u kojoj tumači temeljne pojmove svojega filozofskoga sistema, koja je dakle u neku ruku njegov filozofski rječnik. Tamo nalazimo i onu definiciju, koja je postala poput tolikih drugih njegovih najvažnijih definicija svojina »vječne filozofije« i sveopće ljudske kulture. On kaže:[6] »Habitus zove se raspoloženje, prema kojemu je ili dobro ili zlo raspoloženo ono, što je raspoloženo, i to bilo prema samomu sebi bilo prema drugomu, kaošto je n. pr. zdravlje neki habitus; jer je takvo raspoloženje.« Što je Aristotel kratko i jezgrovito izrazio, to su njegovi veliki učenici skolastički i neskolastički filozofi dalje razvijali i upotpunili. Što je sv. Toma o habitusu uopće i o pojedinim njegovim vrstama napisao, to ide svakako među najbolje, što je ikada ljudska ruka o toj stvari zabilježila.[7] Martin Grabmann, jedan od najvrsnijih poznavalaca sredovječne filozofije i teologije, ne žaca se ustvrditi,[8] da drugi dio teološke Sume sv. Tome (Secunda pars) nadmašuje sve sistematske prikaze moralke, koje je proizveo srednji vijek, i to i upotrebom vrela i opažanja i dosljednom sistematskom i filozofijskom dubinom. A naročito Grabmann ističe raspravu »De passionibus«[9] i »De habitibus«.[10] Samo se po sebi razumije, da i noviji i najnoviji zastupnici skolastične filozofije ovim problemima priklanjaju osobitu pažnju. Osim u ontologiji, gdje ova pitanja promatraju s najviših metafizičkih vidika, raspravljaju o tim pojmovima u psihologiji, a naročito u etici. Tako Cathrein u svome školskom izdanju moralne filozofije prikazuje u glavnim crtama nauku »De passionibus«[11] i »De habitibus«[12] i s metafizičkoga i s etičkoga gledišta. Slično i Janssens u svom francuskom priručniku općenite

---

[6] Met. 5, 20; 1022 b 10 - 12: ἕξις λέγεται διάθεσις καθ' ἣν ἢ εὖ ἢ κακῶς διάκειται τὸ διακείμενον, καὶ ἢ καθ' αὑτὸ ἢ πρὸς ἄλλον, οἷον ἡ ὑγίεια . . .

Služimo se latinskim izrazom »habitus«, kojim se služe i drugi veliki narodi te se zato lako razumije, a mi bismo za to morali upotrijebiti dvije riječi, naime, trajno raspoloženje, jer niti raspoloženje niti navika nijesu riječi, koje bi točno značile isto, jer nije ni svako raspoloženje habitus, niti je svaki habitus navika.

[7] S. theol. 1 - 2, q. 49 - 67.

[8] Einführung in die Summa Theologiae des heiligen Thomas von Aquin, Freiburg 1928, 104 - 5.

[9] S. theol. 1 - 2, q 22 - 48.

[10] S. theol. 1 - 2, 49 - 67.

[11] Philosophia moralis, ed. 15, 58 - 60.

[12] Str. 125 - 127.

etike.[13] Možda je u novijoj filozofiji najraširenija ona definicija habitusa, koju je dao Suarez[14] u svojoj opširnoj i dubokoj raspravi ili disputaciji »De habitibus«, gdje kaže, da je habitus »neka trajna kakvoća, koja po sebi ostaje stalno u subjektu, po sebi u prvom redu određena za djelovanje, koja ne daje prvu sposobnost djelovati, nego koja ono potpomaže i olakšava.« Ovu svoju definiciju Suarez onda dalje tumači, premda je već dosta jasna, ako je pomno promatramo. Za nas je ova definicija dovoljna, pa zato možemo odustati od daljnega istraživanja o pojmu hbitusa, koji možemo sad upotrijebiti, kad raspravljamo o pojmu optimizma.

. *Optimizam je neki habitus, neka stalna kakvoća, koja potpomaže i olakšava neko naše djelovanje.* Koje je ovo djelovanje, to je pitanje, na koje moramo tražiti odgovor, da uzmognemo razlikovati ovaj habitus od svakoga drugoga i tako odrediti definiciju optimizma. Razni se naime habitusi u prvom redu razlikuju prema djelovanju, kojemu imaju da služe. Kažem »u prvom redu«, jer se mogu razlikovati i prema svome porijetlu: može neki habitus biti prirođen, drugi vlastitim nastojanjem stečen, treći od Boga poklonjen ili uliven bez ikakva vlastitoga nastojanja. Ali bilo porijetlo habitusa kakvogod, svakako mora odgovarati djelovanju, koje ima da potpomaže i olakšava. Zato je glavna razlika između pojedinih habitusa posljedica raznih djelovanja, za koja su određeni. Prema tome je naša glavna zadaća, kad hoćemo da odredimo pojam ili narav nekoga habitusa, da odredimo ono djelovanje, na koje se habitus odnosi. Ovaj princip podudara se potpunoma s onim, koji je Suarez[15] postavio kao temelj razdiobe habitusa, a koji je našao već kod Sv. Tome,[16] čije principe usvaja i slijedi.

Djelovanje, na koje se optimizam odnosi, svakako je neko prosuđivanje, ali ne svako nego posebno. Koje je ovo prosuđivanje, to je sada naše pitanje. Najprije moramo izlučiti evidentne istine, jer njih priznati jamačno ne pripada optimizmu. Što je evidentno, to priznaje i najveći pesimista. Tako i onaj, koji ima najgore mišljenje o svome zdravlju, pravi hipohondar, umišljeni bolesnik, ne sumnja o tom, da se može malo šetati, barem u zatvorenoj sobi. Optimizam se odnosi na mišljenje, koje bi moglo biti i krivo. Zato oni sudovi, koji nikada ne mogu biti krivi, nijesu predmet optimističkoga prosuđivanja. Matematika i druge stroge znanosti kao i filozofija nijesu podvrgnute optimističkomu ili pesimističkomu shvaćanju, ukoliko se sastoje od nepromjenljivih istina. Optimista sudi o svojstvima i sposobnostima i učincima stvari, bez kojih

---

[13] Cours de Morale Générale, Louvain 1926, tome I, 142 - 157 i tome II, 133 - 134.

[14] Disput. metaph. 44, sect. 1, num. 6: »Habitus ... est qualitas quaedam permanens, et de se stabilis in subiecto, per se primo ordinata ad operationem, non tribuens primam facultatem operandi, sed adiuvans et facilitans illam.«

[15] Disput. metaph. 44, sect. 13, num. 3: »Quia nos non cognoscimus habitus in se ipsis, ideo eos potissimum distinguimus ex causis; sub quibus comprehendimus etiam effectus, quia habitus, praeter suum effectum formalem, non habet alios effectus praeter suos actus, per quos etiam habitus distinguimus, non tamen ut per effectus, sed ut per causam finalem, propter quam est habitus.«

[16] S. theol. 1 - 2, 54, 1 - 4.

bi one stvari mogle biti, jer ne pripadaju njihovu pojmu. *Optimista pripisuje stvarima dobra svojstva ili sposobnosti ili učinke, premda nema evidencije, te bi mogao biti i protivnoga mišljenja.* Tako može povjesničar optimistički shvaćati sposobnosti i svojstva i značaj i namjere i čitavu kulturu naroda i država i pojedinih ličnosti, o kojima piše, pripisujući im dobra svojstva i namjere i drugo, makar ne mogao svojega mišljenja strogo dokazati. Pa i onaj, koji se bavi poviješću prirode, može pokazati svoj optimizam, pripisujući naravi, kakva je nekad bila, poželjna svojstva, makar ne imao za svoje nazore jasnih dokaza. Tako se pokazuje optimizam u prosuđivanju svega onoga, što je nekad bilo, a što je već prošlo, nesamo onih velikih događaja, kojima se bavi povijest, nego i onih malenih, koji su imali važnost samo za pojedince. A slično, kaošto možemo optimistički prosuđivati tuđu prošlost, tako i svoju vlastitu. Tko optimistički promatra svoju prošlost, pripisuje sebi dobra svojstva i sposobnosti i namjere i uspjehe i prilike, u kojima je živio. On promatra i u svojim slabošama i poteškoćama i poniženjima i neuspjesima i nepovoljnim okolnostima ono, što je bilo dobro, pa makar i ne imao za svoje dobro shvaćanje najjačih dokaza.

Kaošto optimista prosuđuje prošlost tako i sadašnjost i budućnost. I sebi i drugima pripisuje dobra svojstva i sposobnosti i namjere. I prilike, u kojima živimo, i sve ono, o čemu ovisi naša sretnija budućnost, promatra, ako ne u najljepšem svjetlu, ipak s pouzdanjem, da nije i ne će biti sve tako crno, kaošto se drugima čini. Premda vidi mnogo zla, a mnogo mu je dobro sakriveno, ipak ne sumnja, da ima uistinu mnogo više dobrih elemenata i u njemu samome i u drugima i u svemu onome, o čemu ovisi budućnost i njegova i tuđa, nego mogu slutiti oni, koji zaziru od optimizma.

Nakon svega onoga, što smo do sada ustanovili na temelju opažanja svoje vlastite svijesti, pa i općenitoga uvjerenja, koje se očituje u načinu, kako svi ljudi govore i sude o optimizmu, možemo optimizam ovako definirati:

Optimizam je ona trajna kakvoća, koja je za to određena, da potpomaže i olakšava onomu, koji ga ima, dobro mišljenje o svojstvima i sposobnostima i namjerama i djelima i uspjesima bilo svojim vlastitim bilo tuđim i onda, kad bi mogao i zlo suditi.

Pesimizam je naprotiv ona trajna kakvoća, koja je zato određena, da potpomaže i olakšava onomu, koji je pesimista, nepovoljno mišljenje o svojstvima i sposobnostima i namjerama i djelima i uspjesima bilo svojim vlastitima bilo tuđima i onda, kad bi mogao povoljno suditi.

Optimista dakle ne sudi zlo, ako nije na to prisiljen; a pesimista ne sudi povoljno, ako može zlo suditi. Razumije se po sebi, da to vrijedi za optimistu i pesimistu kao takve, jer u konkretnim slučajevima možemo naći u jednoj te istoj osobi zajedno i optimizma i pesimizma, dakako ne u istoj stvari ili pod istim vidikom. Može netko u jednom pogledu biti optimista, a u drugom pesimista, barem dok si nije ni jednoga ni drugoga potpunoma svijestan, i dok nije promišljeno birao između jednoga i drugoga.

2. Iz pojma optimizma lako je razabrati, kako je koristan, pače i potreban. Optimizam oslobađa od nemira i straha, koji muči pesimistu. Tko dobro sudi o sebi i o drugima i dobromu se nada, ne boji se, jer strah pretpostavlja zlo kao moguće i vjerovatno, kojemu priklanja glavnu pozornost, tako te dobro, koje bi se moglo priznati kao istotako moguće i vjerovatno, gotovo posve iščezava. Kako li je ugodan i koristan mir za onoga, koji ga ima, ne treba dokazivati. I zdravlju prija i rad olakšava i čini, da se i bolje radi, dok pesimizam ima upravo protivni učinak, jer i zdravlju škodi i čini, da se teže i manje dobro radi. Što veselje i žalost znače za naš život i rad, to je već Sv. Toma spoznao i kazao tako živo i istinito i duboko, te bi već ovo samo opravdalo onaj sud, koji je o Tominom traktatu »De passionibus« t. j. o čuvstvima, izrekao Grabmann:[17] »U ovoj raspravi o čuvstvima pruža nam mnoštvo brižljivih psiholoških promatranja.« Samo bih primijetio, da sv. Toma nije prikazao sve svoje prebogato iskustvo i rezultate svoje najfinije psihološke analize u onih dvadesetisedam kvestija, koje Grabmann navodi, nego i na mnogim drugim mjestima, gdje raspravlja o raznim krepostima. Tamo[18] sv. Toma sistematski prikazuje nauku o čuvstvima, a drugdje raspravlja o čuvstvima, koja se odnose na razne kreposti. Wundt priznaje,[19] da je Tomina nauka o afektima za njegovo (naime Tomino) doba imala veliko značenje, samo da nije odgovarala metodi bezazlenoga psihološkoga promatranja, koje se čuva svake predrasude. Ali ako poredimo Wundtovu nauku o afektima[20] s rezultatima, do kojih je sv. Toma došao svojom metodom, moramo kazati, da u stvari samoj nema opreke, nego da iz Wundtovih eksperimentalnih promatranja slijede isti veliki i važni rezultati, do kojih je došao sv. Toma, da su naime afekti veselja i pouzdanja veoma korisni, a protivni veoma štetni po život i rad. Zato moramo na temelju psihologije optimizam označiti kao veoma koristan po naš život i rad, a pesimizam kao vrlo štetan.

Ali optimista nema samo ovu korist od svoga optimizma, što ovaj prija njegovom zdravlju i dobromu raspoloženju, koje je nužno za uspješan rad, nego on može lakše naći i tuđu pomoć, jer svi rado pomažemo onomu, koji o nama dobro misli, dok nas odbija onaj, koji o nama zlo misli. Zato optimista može poduzimati i izvoditi velika djela, jer se ova ne mogu izvesti bez tuđe pomoći, dok pesimista ostaje sam sa svojim silama.

---

[17] Thomas von Aquin, 5. Aufl., München 1926, 132: »Es ist in diesem Traktat De passionibus eine Fülle sorgsamer psychologischer Beobachtungen geboten.«

[18] S. theol. 1 - 2, q 22 - 48.

[19] Grundzüge der physiologischen Psychologie, 6. Aufl., Leipzig 1911, 217: »des Thomas von Aquino für seine Zeit bedeutende, aber zu der unbefangenen psychologischen Beobachtung im schärfsten Gegensatz stehende Affektenlehre.«

[20] Str. 187 - 220.

Još jasnije izbija, kako je koristan i nuždan optimizam, a kako je štetan pesimizam, ako pomislimo, da se optimista s pouzdanjem laća posla, makar i ne imao sigurnosti, da će uspjeti, dok pesimista nema nikakve volje za rad, jer nema nikakva pouzdanja. Budući da optimista sudi i o sebi i o drugima dobro, kad samo može, kad naime nije protivno evidentno, uvijek goji nadu, da će svojim nastojanjem postići onu svrhu, za kojom ide. Bez nade ili pouzdanja nije moguće ništa poduzimati. Nije moguće težiti za onim, što smatramo nemogućim, a osobito nije moguće prinositi žrtve za nemoguću svrhu. Nada je ona sila, koja nas usposobljuje za požrtvovni rad, ona baca svijetlo na naš put, ona nam pomaže, da lako svladamo sve poteškoće i zapreke, koje nas dijele od sretnije budućnosti. Nesamo na početku, nego i tokom rada sve do svršetka nuždan je optimizam, jer je svaki nastavak skopčan sa sličnim poteškoćama kao i početak, pače s većima osobito, kada se rad otežе, i kada dolaze razočaranja i umor od napornog rada, i kad se osjeća težina žrtava, a još se ne okuša slatki plod. Ako je optimizam tako nuždan i za početak i za ustrajni nastavak požrtvovnog rada, lako je razabrati, kako smrtonosan utjecaj ima pesimizam i kod samoga početka rada, a još više, kada treba ustrajno dalje prinositi žrtve, ne uzmičući ni pred umorom ni pred razočaranjem. Optimizam oživljava i krijepi, a pesimizam oduzima snagu i ubija. Zato vidimo, da su bili optimisti svi oni, koji su izveli velika djela, što nijesu bila plod sretnoga slučaja ili neke genijalne intuicije nego dugotrajnog i požrtvovnog nastojanja. Ovo vrijedi u prvom redu za one velikane, koji nas zadivljuju svojim životom, kojim su ostvarili najuzvišenije moralne ideale. Ono ustrajno i dosljedno izgrađivanje svoje ličnosti u borbi protiv samoga sebe, svojih neuredniih nagnuća i slaboća i neuspjeha i poraza u borbi i protiv svih onih, koji nam se protive bilo znajući bilo neznajući, zahtijeva velik optimizam. Sveci, ovi ideali moralne veličine, morali su biti veliki optimisti. Pa i oni, koji su ljudsko društvo zadužili kao znanstvenici ili kao umjetnici ili kao organizatori, morali su biti optimisti, jer drukčije ne bi bili mogli tako ustrajno težiti za onim velikim ciljem, koji su postigli nakon tolikih žrtava i napora. O optimistima dakle ovisi i blagostanje i čast i svaki pravi napredak čitavoga ljudskog društva i pojedinih naroda i država i raznih društvenih slojeva i pojedinih obitelji i privatnih većih i manjih zajednica.

Fr. Šanc D. I.